

УДК 339.5.018.6

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ЇЇ СТРУКТУРИ

Ольга Білоган

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000 тел. (032) 239-46-02,
e-mail: olya.bilohan@gmail.com*

Здійснено огляд еволюції теорій міжнародної торгівлі та узагальнено основні етапи розвитку цих теорій. Виконано порівняльний аналіз основних припущень теорій міжнародної торгівлі. Досліджено основні підходи щодо способів емпіричних тестувань теорій міжнародної торгівлі.

Ключові слова: теорії міжнародної торгівлі, фактори виробництва, вигоди від торгівлі.

У системі світових господарських зв'язків визначне місце посідає міжнародна торгівля. За своїми обсягами вона випереджає практично усі інші види міжнародних економічних відносин. Проблема міжнародної торгівлі цікавили вчені та політики ще у ті часи, коли інших напрямів економічних відносин ще не існувало.

Основи теорії міжнародної торгівлі закладено А. Смітом у період зародження машинобудування у провідних країнах світу. У своїй відомій книзі “Дослідження про природу і причини багатства народів” (1776), яку присвячено критиці меркантилізму, він припустив, що для країн вигідним є не лише продаж товарів за кордон, але й їхня купівля на зовнішніх ринках. Також він зробив спробу визначити, які саме товари вигідно експортувати, а які імпортувати. Такий підхід до аналізу міжнародної торгівлі названо принципом абсолютних переваг. Адам Сміт виокремив деякі загальні принципи, які вважав притаманними діяльності господарюючого суб'єкта, і переніс їх на міжнародну торгівлю.

Ідея А. Сміта є достатньо простою моделлю, яка базується на певних припущеннях: існує лише дві країни, які виробляють лише два товари, використовуючи один фактор виробництва (працю); торгівля між країнами відбувається без будь-яких обмежень; міжнародна торгівля збалансована; фактори виробництва повністю мобільні між галузями та немобільні між країнами; ефект масштабу відсутній; в обох країнах та в обох галузях існує досконала конкуренція.

Адам Сміт не розглядав випадку, коли одна країна має абсолютну перевагу у виробництві обох товарів. Саме це питання дослідив Д. Рікардо, який 1819 р. сформулював більш загальний принцип взаємовигідної торгівлі та міжнародної

спеціалізації, який базувався на моделі Адама Сміта. Модель, яку створив Давид Рікардо, ілюструвала, що недотримання принципу А. Сміта не є перешкодою для взаємовигідної торгівлі. Він сформулював закон порівняльних переваг: країна повинна спеціалізуватися на експорті того товару, в виробництві якого вона має найбільшу абсолютну перевагу (якщо вона має абсолютну перевагу у виробництві обох товарів) або найменшу абсолютну невигоду (якщо вона не має абсолютної переваги у виробництві жодного товару).

Як припускав Д. Рікардо, обсяги виробництва товарів (тканини та вина) є сталими, отож він розглядав відмінності у затратах робочого часу на виробництво цих товарів. У ХХ ст. такий підхід інтерпретували вже по-іншому, на основі альтернативних затрат (або затрат заміщення). Автором такої інтерпретації моделі Рікардо вважають американського економіста Г. Хаберлея. Згідно з цим підходом, сталою вважають кількість ресурсів, яка є в країні. Тобто з'являється ще одне припущення – у кожній країні технологія та обсяги факторів виробництва сталі.

Сильною стороною моделі є її простота, однак саме вона створює труднощі при спробах прогнозування з використанням реальних даних. Головним завданням при емпіричному тестуванні моделей міжнародної торгівлі є вмілий поділ теорії на ті складові, які містять емпіричний матеріал, та ті, у яких він відсутній. Нижче наведено три твердження теорії Рікардо, які можна зачислити до емпіричних складових цієї теорії.

- Завжди існує вигода від міжнародної торгівлі, за винятком випадків, коли затрати праці однакові поміж країнами. Це твердження тривалий час було основою для ґрунтовного теоретичного аналізу. Теоретики М. Ояма (1972)¹, А. Діксіт і В. Норман (1986)² вказують на те, що це твердження є достатньо загальним і не обмежується лише теорією Рікардо. Існування вигод від міжнародної торгівлі загалом є основою економіки, а не результатом тестувань якоїсь конкретної моделі. У деяких дослідженнях використовували конкуренцію для визначення вигод від торгівлі, в інших економічне зростання пов'язували з відкритістю економіки, однак у жодних дослідженнях не пов'язували вигоди від торгівлі з відкритістю економіки.

- Умови торгівлі розташовані в межах відносних затрат праці на виробництво товарів у двох країнах. Існування вигод від міжнародного обміну товарами є теоретично обґрунтованим та виводиться зі значної кількості різноманітних припущень. Однак зв'язок між відносними затратами праці та умовами торгівлі, який виявив Рікардо, достатньо слабкий та майже зникає при узагальненні моделі для випадку з багатьма товарами. Окрім того, будь-які

¹ *Ohyama M.* Trade and welfare in general equilibrium / Ohyama M. // *Keio Economic Studies*. – 1972. – No. 9. – P. 37 – 73.

² *Dixit A.* The gains from trade without lump-sum compensation / Dixit A., Norman V. // *Journal of International Economics*. – 1986. – Vol. 21, No. 1. – P. 111 – 122.

серйозні спроби вивчення визначальних факторів впливу на відносні ціни товарів передбачають поділ капіталу на фізичний та людський.

- Країна експортує ті товари, у виробництві яких вона має порівняльні переваги у затратах праці, та імпортує ті товари, у виробництві яких не має таких переваг. Зв'язок між умовами торгівлі та порівняльними затратами праці занадто конкретний, щоб його можна було знайти, опираючись на реальні дані. Подібний слабший та достатньо розмитий взаємозв'язок виявили перші дослідники теорії порівняльних переваг Д. Макдугал (1951)³ та Б. Балаша (1963)⁴.

Модель Рікардо вказує на те, що різниця у рівнях технологічного розвитку країн також може бути джерелом існування порівняльних переваг. Однак ця модель є однофакторною та занадто простою для вивчення впливу технологій на міжнародну торгівлю. Нижче ми опишемо, як різні рівні технологічного розвитку країн використано у моделі Гекшера-Оліна.

Наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. відбулися структурні зміни в міжнародній торгівлі. Природні ресурси перестали відігравати важливу роль у міжнародному поділі праці. Те саме можна сказати і про відмінності у рівнях продуктивності праці, оскільки торгівля між країнами з приблизно однаковим рівнем розвитку (США та європейські країни) була достатньо активною. Саме тоді шведські економісти Е. Гекшер та Б. Олін спробували пояснити причини міжнародної торгівлі товарами на основі забезпеченості факторами виробництва. Базові положення нової теорії сформульовано Е. Гекшером у короткій газетній статті, яку опубліковано 1919 р. У 20–30-х роках ці положення узагальнено та розвинено Б. Оліном. Значний вклад у розвиток цієї теорії згодом здійснив американський економіст П. Самуельсон.

Відповідно до цієї теорії, країни експортують ті товари, у виробництві яких переважно використовують надлишковий фактор виробництва. На думку авторів теорії, існує три основних фактори виробництва: праця, капітал та земля. Однак теорія Гекшера-Оліна є двофакторною, оскільки у ній порівнюють лише два з трьох факторів (наприклад, працю і капітал). Отже, одні товари є трудомісткими, а інші – капіталомісткими. Країни по-різному забезпечені працею та капіталом. Відповідно, у країні, де трудових ресурсів багато, а капіталу недостатньо, праця буде порівняно дешевою, а капітал – дорогим. І навпаки: в країні, де трудових ресурсів мало, а капіталу багато, праця буде дорогою, а капітал – дешевим. Кожна з цих країн експортуватиме ті товари, які порівняно дешевше виробляти, використовуючи дешевший надлишковий фактор виробництва.

Теорія Гекшера-Оліна була основою теорії міжнародної торгівлі майже протягом шістдесяти років. Модель ілюструє, як обсяги запасів факторів

---

³ *MacDougall D.* British and American exports: a study suggested by the theory of comparative costs. Part 1. / *MacDougall D.* // *Economic Journal*. – 1951. – Vol. LXI. – P. 697 – 724.

⁴ *Balassa B.* An empirical demonstration of classical comparative cost theory / *Balassa B.* // *The Review of Economics and Statistics*. – 1963. - Vol. 45, No. 3. – P. 231 – 238.

виробництва та задані ззовні рівні цін на товари (визначені на міжнародному ринку) впливають на внутрішні ціни факторів виробництва, обсяги виробництва та споживання. Припущення, які лежать в основі цієї моделі, схожі на припущення теорії Рікардо: існує дві країни, які виготовляють лише два товари, існує вільна торгівля та досконала конкуренція, технології виробництва однакові поміж країнами, ефект масштабу відсутній, фактори виробництва мобільні між галузями та немобільні між країнами. Незважаючи на те, що одна з країн може мати більші обсяги обох факторів виробництва, ніж інша, завдяки припущенню моделі про відсутність ефекту масштабу найважливішу роль відіграє власне відносна надлишковість факторів, а не їхня абсолютна кількість. Вважають, що країна має відносний надлишок праці, якщо співвідношення обсягів праці до капіталу у цій країні є вищим, ніж за кордоном. Таку надлишковість факторів виробництва обчислюють через фізичні обсяги таких факторів. Однак існує ще й інший спосіб визначення надлишкового фактору виробництва. Він полягає у порівнянні цін на фактори у двох країнах: одна з країн має надлишок праці, якщо відношення рівня заробітної плати до дохідності капіталу є меншим, ніж таке саме відношення за кордоном.

Спробуємо проаналізувати емпіричні тестування теорії Гекшера-Оліна. Першим дослідником, який здійснив ґрунтовне тестування теорії Гекшера-Оліна, був В. Леонт'єв. Він проаналізував структуру торгівлі США (1953) та виявив, що імпорт цієї країни 1947 р. був порівняно більш капіталомістким, ніж експорт. Дослідження базувалось на розрахунку затрат праці та капіталу для експорту та імпорту США, які тоді вважали країною з надлишком капіталу. На думку В. Леонт'єва, США мали б експортувати капіталомісткі товари, а імпортувати – трудомісткі. Таке припущення було сформоване на основі того, що після Другої світової війни в Європі спостерігали нестачу капіталу і відносний надлишок робочої сили, тоді як США до закінчення війни вдалося забезпечити приріст капіталу. Результати тестування виявились абсолютно протилежними початковому припущенню й отримали назву парадоксу Леонт'єва. Виявилось, що відносний надлишок капіталу в США не відображається на американській зовнішній торгівлі. США експортували більш трудомістку та менш капіталомістку продукцію, ніж імпортували.

Однак 1980 р. Е. Лімер виявив, що В. Леонт'єв застосовував не зовсім правильний метод тестування теорії Гекшера-Оліна⁵. Він математично зобразив, що порівняння капіталомісткості експорту з обсягами внутрішнього споживання продукції є кращим методом визначення надлишкового фактора виробництва, ніж просте порівняння експорту та імпорту. Капіталомісткість експорту США у тесті Е. Лімера виявилась значно більшою, ніж капіталомісткість виробництва країни загалом, тобто США експортували більш капіталомісткі товари з усіх тих, які виробляли в той час.

---

⁵ *Leamer E. The Leontief paradox reconsidered / Leamer E. // Journal of Political Economy – 1980. – Vol. 88, No. 3, – P. 495 – 503.*

На основі даних для США Г. Бовен, Е. Лімер та Л. Свейкаускас (1987) також здійснили тестування теорії Гекшера-Оліна⁶. Вони виконали дослідження для 27-ми країн на основі 12-ти факторів виробництва. Результати були приголомшливими: для 2/3 факторів виробництва торгівля на їхній основі відбувалася відповідно до теорії Гекшера-Оліна у 70% випадків. У всіх інших випадках торгівля суперечила теорії.

Настільки несподівані результати тестувань вимагали пояснення. Були здійснені численні спроби доведення правильності теорії Гекшера-Оліна та спростування результатів дослідження В. Леонт'єва. Серед досліджень на захист теорії Гекшера-Оліна було зокрема дослідження Д. Кісінга (1966)⁷. Американський вчений Д. Кісінг поділив робочу силу на 8 різних категорій відповідно до рівня кваліфікації, починаючи з вчених та інженерів і закінчуючи некваліфікованими працівниками, і довів, що США має надлишок кваліфікованої робочої сили та відносний дефіцит некваліфікованої робочої сили. США експортують товари, виготовлені кваліфікованою робочою силою, яку, враховуючи затрати на її підготовку та навчання, можна вважати капіталом.

Ще одне дослідження виконано Д. Хартіганом, який зазначав, що США імпортують багато сировини, добування якої потребує значних затрат капіталу. Вчений повторив обрахунки В. Леонт'єва на основі даних для тих самих років, однак вилучив галузі, які значною мірою залежали від капіталомісткої сировини⁸. Парадокс зник, а теорію Гекшера-Оліна було підтверджено.

Декілька вчених, у тім числі й Р. Болдвін, вважали, що тестом В. Леонт'єва не враховано факту існування американського імпортного тарифу, створеного для того, щоб обмежити іноземну конкуренцію у трудомістких галузях американської промисловості, тим самим створюючи перешкоди імпорту трудомістких товарів. Перерахунки, які провів Р. Болдвін 1971 р., засвідчили, що відсутність фактору тарифів зменшує ефект парадоксу В. Леонт'єва на 5%, хоча й не ліквідує його цілком.

Уже в 1995 році Д. Трефлер спростував припущення теорії Гекшера-Оліна стосовно існування однакових технологій виробництва поміж країнами Д. Трефлер (1995)⁹. Саме це припущення, на думку Д. Трефлера, було причиною парадоксу Леонт'єва та значної кількості емпіричних тестувань, у яких теорію Гекшера-Оліна не підтверджено.

---

⁶ *Bowen H.* Multifactor, multicounty tests of the factor abundance theory / Bowen H., Leamer E., Sveikauskas L. // *American Economic Review*. – 1987. – Vol. 77. – P. 791 – 809.

⁷ *Keasing D.* Labor skills and comparative advantage / Keasing D. // *American Economic Review*. – 1966. – Vol. 56, No. 2. – P. 249 – 258.

⁸ *Hartigan J.* The US tariff and comparative advantage: survey of method / Hartigan J. // *Weltwirtschaftliches Archiv*. – 1981. – Vol. 117, No. 1. – P. 61 – 109.

⁹ *Trefler D.* The case of the missing trade and other mysteries / Trefler D. // *American Economic Review* – 1995. – Vol. 85, No. 5. – P. 1029 – 1046.

Нещодавно Д. Трефлер та С. Зу (2010)¹⁰ ще раз наголосили на тому, що різні технології виробництва відіграють надзвичайно важливу роль у тестуванні теорії Гекшера-Оліна. Дослідники, використовуючи певні припущення стосовно попиту, визначили метод обчислення ресурсомісткості торгівлі, який повністю відповідає теорії Гекшера-Оліна. Однак методи обчислення Д. Трефлера та С. Зу можна застосовувати лише для торгівлі між двома країнами.

Отже, незважаючи на простоту та свою зрозумілість, теорія Гекшера-Оліна не має значного емпіричного підґрунтя та у багатьох випадках її не підтверджено. Це нашттовхує на думку, що не усі явища міжнародної торгівлі можна розглядати та аналізувати на основі теорії Гекшера-Оліна. Також слід зазначити, що згаданий вище парадокс В. Леонт'єва є своєрідним застереженням від прямолінійного застосування теорії Гекшера-Оліна у дослідженнях. Однак, незважаючи на достатньо абстрактний характер, теорія Гекшера-Оліна продовжує займати достатньо вагоме місце серед інструментів аналізу міжнародної торгівлі.

Загальною слабкою стороною усіх згаданих теорій міжнародної торгівлі є значна кількість початкових припущень. На практиці перевірити правдивість тієї чи іншої теорії з дотриманням усіх цих припущень дуже складно. Структура виробничих ресурсів, якими володіли провідні країни світу, поступово уподібнилась. Центр тяжіння у світовій економіці змістився у бік торгівлі подібними товарами між країнами з подібними рівнями економічного розвитку. Розвиток наукомістких, високотехнологічних галузей промисловості та швидкі темпи розвитку міжнародного обміну продукцією цих галузей зумовили до формування нових теорій. Серед нових теорій міжнародної торгівлі, зокрема, варто згадати такі: теорія специфічних факторів виробництва, теорема вирівнювання цін на фактори Столпера-Самуельсона, теорія Рибчинського, теорія взаємного попиту, теорія реверсу факторів виробництва, теорія ефекту масштабу, теорія технологічного розриву та життєвого циклу товарів, теорія внутрігалузевої торгівлі та інші.

Зазначимо, що П. Самуельсон¹¹ та Р. Джонс¹² 1971 р. спростували одне з припущень теорії Гекшера-Оліна про абсолютну мобільність факторів виробництва поміж галузями, яке, на їхню думку, було однією з причин недосконалості цієї моделі. У своїй теорії П. Самуельсон та Р. Джонс усі фактори поділили на мобільні, які можуть вільно переміщатися між галузями, та специфічні, характерні лише для певних галузей. Різні обсяги факторів виробництва, якими наділені країни, ведуть до формування відмінностей у

---

¹⁰ *Trefler D., Zhu S. The structure of factor content predictions/ Trefler D., Zhu S. // Journal of International Economics. – 2010. – Vol. 82. – P. 195 – 207.*

¹¹ *Samuelson P. Ohlin was right / Samuelson P. // Swedish Journal of Economics. – 1971. – No. 73. – P. 365 – 384.*

¹² *Jones R. Three-factor model in theory, trade, and history / Jones R. // Trade, Balance of Payments and Growth: Essays in Honor of C.P. Kindleberger. – Amsterdam : 1971. – P. 3 – 20.*

відносній пропозиції товарів та у їхніх відносних цінах. Це і є основною причиною торгівлі країн між собою. В результаті міжнародної торгівлі фактори, специфічні для експортного сектору, розвиваються, а обсяги факторів, специфічних для сектору, який конкурує з імпортом, зменшуються. Доходи власників факторів, специфічних для експортних галузей, зростають, а доходи власників факторів, специфічних для галузей, які конкурують з імпортом, зменшуються. Слід зазначити, що емпіричне тестування цієї теорії є достатньо громіздким. До того ж, не завжди однозначно можна визначити специфічність тих чи інших факторів для окремих галузей, або ж така специфічність взагалі може бути відсутньою для певних галузей.

Теорія Столпера-Самуельсона пояснює, як ціни товарів на міжнародних ринках впливають на внутрішні ціни факторів на місцевих ринках. Автори теорії використали такі припущення: країна виробляє два товари, використовуючи два фактори виробництва; існує досконала конкуренція на ринках обох товарів та обох факторів виробництва; пропозиція факторів є постійною; один з товарів є відносно трудомістким, а у виробництві іншого товару інтенсивніше використовується земля, фактори виробництва абсолютно мобільні всередині країни та немобільні між країнами; розвиток торгівлі веде до зростання відносних цін на товари. Теорію Столпера-Самуельсона можна сформулювати таким чином: внаслідок участі країни у міжнародній торгівлі зростає ціна надлишкового фактора, який використовують у виробництві експортованих товарів, і, відповідно, зменшується ціна дефіцитних факторів, які використовують у виробництві неекспортованих товарів. Це зумовлює до зростання реальних доходів власників надлишкового фактора та до падіння доходів власників дефіцитного фактора.

Отже, зміна відносних цін на фактори є джерелом зростання доходів лише власників дефіцитних факторів виробництва. Тобто вільна торгівля передбачає виграти не для усіх учасників. Теорію Столпера-Самуельсона підтвердження для просторових моделей з однаковою кількістю факторів виробництва та товарів, хоча деколи вона справджується і для моделей з неоднаковою кількістю факторів та товарів.

Валідність моделі Столпера-Самуельсона тестували С. Магі (1980)¹³ та Р. Роговскі (1987)¹⁴. Як зауважив С. Магі, власники капіталу та праці завжди протистоятимуть одне одному в межах галузі. Ці твердження сформульовані на основі даних для 21-ї галузі виробництва про лобювання інтересів профспілками та асоціаціями виробників.

Якщо б теорія Столпера-Самуельсона справджувалась, ставлення до вільної торгівлі не мало б залежати від галузі, в якій використовують той чи інший фактор виробництва, а власники факторів виробництва не мали б протистояти одне одному. На відміну від результатів досліджень С. Магі, дослідження

¹³ Magee S. Three simple tests of the Stolper-Samuelson theorem / Magee S. // *Issues in International Economics*. – London : Oriel Press, 1980. – P. 138 – 153.

¹⁴ Rogowski R. Political cleavages and changing exposure to trade / Rogowski R. // *American political science review*. – 1987. – Vol. 81. – P. 1121 – 1137.

Р. Роговські підтверджують правдивість теорії Столпера-Самуельсона. Модель Столпера-Самуельсона Р. Роговські використав для аналізу політичних коаліцій, які історично склалися між землевласниками, власниками капіталу та найманими працівниками у Німеччині, США, Латинській Америці та Азії. Можливо, відмінність у позитивних результатах Р. Роговські та негативних результатах С. Магі спричинена різними часовими проміжками аналізованих даних: С. Магі використовував короткострокові статистичні показники для галузей, тоді як Р. Роговські – довгострокові.

Наступною теорією є теорія Т. Рибчинського, яка досліджує залежність між затратами виробництва та структурою виробництва. За незмінних цін на товари, зростання кількості одного фактора виробництва спричинить значно більше зростання обсягів виробництва товару, для виготовлення якого активно використовують цей фактор, і зумовить до зменшення обсягів виробництва іншого товару. Статистичні дані для тестування теорії Рибчинського достатньо важко зібрати. Реальними прикладами правдивості теорії можна вважати приплив більш ніж півмільйона емігрантів із колишнього СРСР до Ізраїлю, кількість населення якого становила лише 5 млн, та перерозподіл населення під час об'єднання Німеччини. Оскільки теорія Рибчинського стосується структури виробництва, емпіричні дослідження повинні базуватися на статистичних даних обсягів виробництва. ОЕСР має достатньо вичерпну базу даних рівнів виробництва за класифікацією ISIC. Регресії, побудовані на основі цих статистичних даних, містяться у працях Е. Лімера (1993)¹⁵ та Дж. Харігана (1993)¹⁶. Зокрема, Дж. Харіган побудував панельну регресію для 20-ти країн протягом 15-ти років. На основі отриманих результатів вчений дійшов висновку, що капітал є джерелом порівняльних переваг у обох досліджуваних галузях, а кваліфікована робоча сила є джерелом порівняльних переваг лише у видавничій справі, але не у виробництві заліза та сталі. Некваліфікована робоча сила є джерелом порівняльних переваг в обох галузях. Схожі результати отримав Е. Лімер. Він тестував модель Рибчинського для зон-метрополій США і виявив, що праця як екзогенний фактор, який не є мобільним поміж містами, значно впливає на виробництво саме у цих зонах.

Серед альтернативних теорій до теорії Гекшера-Олні виокремлюють також теорію торгівлі на основі ефекту масштабу. Результати досліджень, виконаних для тестування моделі, доволі різні та чутливі до структури припущень, які покладено в основу моделі. Переважно у своїх працях дослідники зводили аналіз до конкретних випадків та отримували результати, які надалі узагальнювали.

---

¹⁵ *Leamer E.* U.S. manufacturing and an emerging Mexico / Leamer E. // *The North American Journal of Economics and Finance.* – 1993. – Vol. 4, No. 1. – P. 51 – 89.

¹⁶ *Harrigan J.* The volume of trade in differentiated intermediate goods: theory and evidence / Harrigan J. // *Review of Economics and Statistics.* – 1995. – Vol. 77. – P. 283 – 293.

Наприкінці 70-х років ХХ ст. П. Кругман наголосив на революційності нового підходу у міжнародній торгівлі, який він достатньо розгорнуто описав у своїй праці “Ефект масштабу, монопольна конкуренція та міжнародна торгівля”. Модель є простою. Припускають, що є лише один фактор виробництва, ефект масштабу відображається лінійною функцією затрат із постійними затратами. Власне завдяки своїй простоті модель доволі добре відображає усі механізми. В основу моделі Кругмана покладено ефект масштабу, який є зовнішнім для фірми, тобто підприємство може зменшити середні затрати, розширюючи виробництво. За таких умов на ринку не може існувати досконалої конкуренції. Кругман використав модель монополістичної конкуренції А. Діксіта та Дж. Штігліца (1977), яка добре підходить для аналізу торгівлі. Якщо відсутні бар’єри для входу на ринок, усі фірми з монополістичною конкуренцією на основі цього рівняння отримують нульовий прибуток. Відповідно до аналізу Кругмана, зростаючий ефект масштабу може збільшити виробництво кожного товару, водночас зменшуючи затрати на кожну наступну одиницю продукції.

Вчений припускає, що існує дві країни з однаковими смаками, технологіями та розмірами. Кожна країна спеціалізується на виробництві певного товару через наявність ефекту масштабу на основі виробничої кривої з постійними затратами. Торгівля між такими країнами існує, незважаючи на те, що у них однакові технології та забезпеченість факторами, оскільки різною є масштабність виробництва. Розподіл товарів між країнами у моделі не описано. Цілком ймовірно, що один продукт виробляють в одній країні, а інший товар – в іншій, навіть якщо ці два товари є дуже схожими. Таким чином, якщо країни торгуватимуть між собою, то відбуватиметься внутрігалузева торгівля.

У рамках наявних емпіричних досліджень теорії торгівлі на основі ефекту масштабу можна виокремити дві головні гіпотези, дослідженням яких займалися вчені. Перша гіпотеза полягає в тому, що великі країни мають порівняльну перевагу у виробництві товарів за умов наявності ефекту масштабу. Друга гіпотеза пов’язана з тим, що показник внутрігалузевої торгівлі зростає при зростанні обсягів торгівлі на основі ефекту масштабу.

На основі даних ОЕСР для 23-х країн Дж. Торстенсон (1995)¹⁷ протестував першу гіпотезу. Він використав чотиризначну класифікацію ISIC. Дослідник не знайшов підтвердження тому, що країни з більшим внутрішнім ринком експортують продукцію галузей, які характеризуються виробництвом на основі ефекту масштабу. Зазначимо, що Г. Аугер (1980)¹⁸, Х. Глейзер (1980)¹⁹ та

¹⁷ *Torstensson J. Country size and comparative advantage / Torstensson J. // Review of World Economics – 1995. – Vol. 134, No. 4. – P. 590 – 611.*

¹⁸ *Auguier G. Sizes of firms, exporting behavior and the structure of french industry / Auguier G. // Journal of Industrial Economics. – 1980. – Vol. 29. – P. 203 – 218.*

¹⁹ *Glejser H. Exports in an imperfect competition framework: an analysis of 1446 exporters / Glejser H., Jacquenin A., Petit J. // Quarterly Journal of Economics. – 1980. – Vol. 94, No. 3. – P. 507 – 524.*

М. Робертс з Дж. Тіботом (1991)²⁰ дослідили: експортери зазвичай є більшими за обсягом фірмами, ніж підприємства, які орієнтуються лише на внутрішній ринок. Що стосується другої гіпотези, то в емпіричних дослідженнях не знаходимо підтвердження залежності між торгівлею на основі ефекту масштабу та внутрігалузевою торгівлею.

Підсумовуючи результати розглянутих емпіричних досліджень, слід зазначити, що за допомогою кількісного вимірювання ефекту масштабу пояснити явище торгівлі на основі ефекту масштабу доволі складно. Загалом результати досліджень є достатньо неоднозначними та базуються на значній кількості припущень.

Автором теорії внутрігалузевої торгівлі є Б. Балаша, який одним із перших звернув увагу на те, що розвинуті країни все більше торгують одна з одною диверсифікованими товарами однієї галузі. Він зазначав, що в рамках внутрігалузевої торгівлі країна виробляє один або незначну кількість товарів та використовує переваги виробництва на основі ефекту масштабу.

Чимало дослідників займається аналізом внутрігалузевої торгівлі. Результатами більшості робіт науковців було підтвердження існування внутрігалузевої торгівлі, однак лише у незначній частині таких робіт було досліджено специфічні показники, притаманні тим чи іншим галузям, які відіграють важливу роль в економіці. Здебільшого дослідження теорії внутрігалузевої торгівлі здійснено під час аналізу торгівлі між високорозвиненими країнами.

Ще 1975 р. Г. Грубель та П. Ллойд детально описали метод обчислення індексу внутрігалузевої торгівлі, який надалі неодноразово використовували в емпіричних дослідженнях. Вчені, використавши статистичні дані за 1967 р., з'ясували, що для 10-ти розвинутих країн індекс внутрігалузевої торгівлі становив 0,48. Тобто майже половина міжнародної торгівлі згаданих країн була внутрігалузевою. Тенденцію до зростання індексу порівняно з 1959 р. також помітили Г. Грубель та П. Ллойд.

Результати емпіричних досліджень теорії внутрігалузевої торгівлі загалом свідчать про наявність значної кількості статистичних даних для аналізу та про підтвердження для аналізованих країн існування такого типу торгівлі. Тестування теорії внутрігалузевої торгівлі виконано для США, Канади та країн Європи.

Протягом останніх десятиліть ХХ ст. структура та напрями міжнародної торгівлі зазнали значних змін, однак ці зміни не завжди можна пояснити класичною теорією міжнародної торгівлі. Нові або альтернативні теорії міжнародної торгівлі є доволі непоганою теоретичною базою для пояснення таких змін.

---

²⁰ *Roberts M. Size rationalization and trade exposure in developing countries / Roberts M., Tybout J. // Policy, research, and external affairs working papers. – Chicago : Press for the NBER 1991. – P. 169 – 193.*

Теорії міжнародної торгівлі розвиваються загалом у декількох напрямках. Частина теорій розвиває принципи класичних теорій, розширюючи їх на більшу кількість товарів, країн та факторів виробництва; у частині нових теорій намагаються детальніше аналізувати та вивчати окремі сторони міжнародної торгівлі, які не були пояснені у класичних теоріях. Однак незважаючи на різні предмети дослідження, усі ці теорії є, безперечно, ефективним інструментом аналізу основних засад міжнародної торгівлі у країнах Центральної та Східної Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Auguier G.* Sizes of firms, exporting behavior and the structure of french industry / Auguier G. // *Journal of Industrial Economics*. – 1980. – Vol. 29. – P. 203 – 218.
2. *Balassa B.* An empirical demonstration of classical comparative cost theory / Balassa B. // *The Review of Economics and Statistics*. – 1963. - Vol. 45, No. 3. – P. 231 – 238.
3. *Bowen H.* Multifactor, multicounty tests of the factor abundance theory / Bowen H., Leamer E., Sveikauskas L. // *American Economic Review*. – 1987. – Vol. 77. – P. 791–809.
4. *Dixit A.* The gains from trade without lump-sum compensation / Dixit A., Norman V. // *Journal of International Economics*. – 1986. – Vol. 21, No. 1. – P. 111 – 122.
5. *Glejsner H.* Exports in an imperfect competition framework: an analysis of 1446 exporters / Glejsner H., Jacquenin A., Petit J. // *Quarterly Journal of Economics*. – 1980. – Vol. 94, No. 3. – P. 507 – 524.
6. *Harrigan J.* The volume of trade in differentiated intermediate goods: theory and evidence / Harrigan J. // *Review of Economics and Statistics*. – 1995. – Vol. 77. – P. 283 – 293.
7. *Hartigan J.* The US tariff and comparative advantage: survey of method / Hartigan J. // *Weltwirtschaftliches Archiv*. – 1981. – Vol. 117, No. 1. – P. 61 –109.
8. *Jones R.* Three-factor model in theory, trade, and history / Jones R. // *Trade, Balance of Payments and Growth: Essays in Honor of C. P. Kindleberger*. – Amsterdam : 1971. – P. 3 – 20.
9. *Keesing D.* Labor skills and comparative advantage / Keesing D. // *American Economic Review*. – 1966. – Vol. 56, No. 2. – P. 249 – 258.
10. *Leamer E.* The Leontief paradox reconsidered / Leamer E. // *Journal of Political Economy* – 1980. – Vol. 88, No. 3. – P. 495 – 503.
11. *Leamer E.* U.S. manufacturing and an emerging mexico / Leamer E. // *The North American Journal of Economics and Finance*. – 1993. – Vol. 4, No. 1. – P. 51 – 89.
12. *MacDougall D.* British and American exports: a study suggested by the theory of comparative costs. Part 1. / MacDougall D. // *Economic Journal*. – 1951. – Vol. LXI. – P. 697 – 724.

13. *Magee S.* Three simple tests of the Stolper-Samuelson theorem / Magee S. // *Issues in International Economics*. – London : Oriol Press, 1980. – P. 138 – 153.

14. *Ohyama M.* Trade and welfare in general equilibrium / Ohyama M. // *Keio Economic Studies*. – 1972. – No. 9. – P. 37 – 73.

15. *Roberts M.* Size rationalization and trade exposure in developing countries / Roberts M., Tybout J. // *Policy, research, and external affairs working papers*. – Chicago : Press for the NBER, 1991. – P. 169 – 193.

16. *Rogowski R.* Political cleavages and changing exposure to trade / Rogowski R. // *American political science review*. – 1987. – Vol. 81. – P. 1121 – 1137.

17. *Samuelson P.* Ohlin was right / Samuelson P. // *Swedish Journal of Economics*. – 1971. – No. 73. – P. 365 – 384.

18. *Torstensson J.* Country size and comparative advantage / Torstensson J. // *Review of World Economics* – 1995. – Vol. 134, No. 4. – P. 590 – 611.

19. *Trefler D.* The Case of the missing trade and other mysteries / Trefler D. // *American Economic Review* – 1995. – Vol. 85, No. 5. – P. 1029 – 1046.

20. *Trefler D.* The structure of factor content predictions/ Trefler D., Zhu S. // *Journal of International Economics*. – 2010. – Vol. 82. – P. 195 – 207.

Стаття надійшла до редколегії 25.02.2011

Прийнята до друку 05.04.2011

EVOLUTION OF INTERNATIONAL TRADE THEORIES CONCERNING TRADE STRUCTURE OPTIMIZATION

Olha Bilohan

*Ivan Franko National University of Lviv,
vul. Univesytetska, 1, Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-46-02
e-mail: olya.bilohan@gmail.com*

Review of international trade theories evolution was made and the main stages were summed up. Main assumptions comparative analysis was conducted. Approaches to empirical testing of international trade theories have been examined.

Key words: international trade theories, production factors, gains from trade

ЭВОЛЮЦИЯ ТЕОРИЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ В ОТНОШЕНИИ ОПТИМИЗАЦИИ ЕЁ СТРУКТУРЫ

Ольга Білоган

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000, тел. (032) 239-46-02
e-mail: olya.bilohan@gmail.com*

Осуществлен обзор эволюции теорий международной торговли и обобщены основные этапы развития этих теорий. Проведен сравнительный анализ основных предположений теорий международной торговли. Исследованы основные подходы относительно способов эмпирических тестирований теорий международной торговли.

Ключевые слова: теории международной торговли, факторы производства, выгоды от торговли.